

VUÂRTÕÕGGI

Vuä'ppes vuârrvaikkõ'sse da kiõl ooudâs
mõõnmõõžž alggpõõ'jid

Siiskâž

Lookkja	2
Vuârrvaikktoš nâânasm õõutsââ'jest âârrmest	4
Aaicin õõlmtõõzzin teâđlaid saaggid	6
Õõlmtõõttâmkuânsti noorõõttmõš	8
Mainstummuž äjjnummuš	9
Likkõõžžin seâvvlõõzzid, čuâ'jtummušest kaartid	10
Õõlmtõõzzi õõhtummuš ciâlkkjen	12
Pâärnaž mâânn oudâs persoon'nallšma ta'hte	14
Lââ'ssteâđ	16

Lookkja

Vuârrvaikktoš lij tää'rkes juõ'kkke'če. Pâärnast da puârrsin lij seâmmanalla tää'rkes rooll vuârrvaikktošõzz ouddnummušest. Vuârrvaikktemsilttõõzz nânsme õõhttsai tobdlmi mie'ldd.

Tä'st vuâppsest mainstet pâärna vuârrvaikktošõzz da ķiõl ouddnummuž pirr šõddâmpooddâst nu'tt kuei't da pie'llekksa räija. Juõ'kkkaž pâärnaž mâânn oudâs jijjâs persoonallšem'ma ta'httes. Mâäng vuâra pâärnaž mättai kommunikâ'stted nu'tt, što ij äšša šõõdd ķi'ddjummušen jijjâsnallšem vuâmmšõõzz. Pâi kommunikâ'sttemsilttõõzz jâ kuuitâg õõddan kõskkmeârrsai äi'ğğtaauli mie'ldd. Še pâärna tuâimmjummuš vuârrvaikktemvue'jjin sâtt vaikkted vuõrâsoummi miõlâst jee'resnallšmen gu nuu'bbi pâärnai.

Jõs pâärnaž šâdd määngķiõllsâst pirrõõzzâst, suu mainstummuž da ķiõl ouddnummušes sâ'tte äjjned siõmmna alggpõõ'jest, leâ'sa takainalla pâärnaž vâldd ää'jjtõõzz sõrgg ķi'dd. Tâujja pâärnaž pâstt mättjed vâäi'vtää jo-ba määngaid ķiõlid, jõs tõid ââ'net suu juõ'kkpei'vvsast pirrõõzzâst. Jõs pâärnast liâ ķiõllšõõddmõõžž vaiggâdvoõđ, tõk oõndâ'tte tâujja suu pukin ķiõlin.

! Vuäppaz lookkmööžži looppâst liä ouddmiärk tō'st, mä'htt vuörâsoummu vuei'tte tuärjjeed päärna õoudâs mõõnmööžž. Loogtõllum aa'sšin kannat va'lljed nõkam, kook sue'ppe vuäkka. Pukid aa'sšid ij taarbâš tuejjeed seämma vuära. Tää'rkmöš lij vuärvaikktoõzz rämm da õoutsââ'jest äärmöš.

Tät vuä'ppes lij tuejjuum vuörâsoummid, kook haa'lee läâ'ssteaidid päärna vuärvaikktoõzz, kommunikâ'sttem da ķiõl ouddnummuž algppõõ'jin. Vuäppesest mainstet, mä'htt kommunikâ'sttemsilttoõzzid vuäitt nõâneed vuärvaikktemvue'jjin. Vuäppesest liä še teäđ tō'st, mä'htt päärna vuäitt tuärjjeet tä'l, jõs ķiõl ouddnummuž ij mõ'nne le'be nuu'bb mäâinest ouddân kõskmeärsi'žže vuäkka. Jõs miine päärna vuärvaikktoõzzâst, kommunikâ'sttmööžžâst le'be ķiõl ouddnummšest tu'mmjâätt, ää'sš ij ka'nnet kuäđđjed smiõttâd õhttu. Puk päärna oudâs mõõnmõ'sše õhtteei ää'sš liä šiõgg vä'llded õu'dde tiõrvâsvuõttkõõskõõzz vuä'pstempäâi'ķest, kää'tt Lää'ddjännmest vie'ķkat päärnai tiõrvâsvuõthâaidast.

Karti: Barbro Wickström

Karti: Timo Hartikainen

Vuârrvaikkôs nâânasm õoutsââ'jest âârrmõõžžâst

Pukin oummin lij tarbb âârrad nuu'bbin oummin. Vuârrvaikkemtoobdâlm ä'lõgõ nârrjed tâ'lles šõddâm mângõ. Siõmâž kaaggât jie'nn čââu'j ool, ko'st son tâbdd jie'nn lee'šk paakkâsvuõđ da kooll ju'n vuõbdâst tobddâz jie'nn čâđđam jĩõnid. Jeä'nn va'sttad siõme likstõõžžid kuõskktee'l suu, ooccee'l suu ârra kicstõk-kontaakt da mainstee'l su'nne.

Ju'n äiggõsain pooddin ää'ljee'l siõme miõ'lle älgg šõddâd fi'ttjõs õõutsââ'jest âârrmõõžžâst da vuârrvaikkõõžžâst. Siõmâž saaggat taarbeez da vuõrâsoوماž va'sttad tõid. Vuârrvaikkõtõs lij siõmže mâ'te õõudâs mõõnnâm vogga, gu puk ouddnem vue'ssvuu'd šâ'dde vuârrvaikkemvue'jji poodd. Ko vuõrâsõmmu tu'lkkõee siõme saaggid da va'sttee suu taarbid, sij tuârjje še siõme vuâđđstaanvuõđ, tobddi sie'ttem da vähššjemvuõđ õõudâs mõõnnmõõžž.

Siõmâž saagat jiijjâs taarbin da vuõrâsooumaž va'sttad tõid. Vuârvaikkõtõs lij siõmže mã'te ouddnem vogga, gu puk ouddnem vue'ssvuu'd šâ'dde vuârvaikktemvue'jji poodd.

Siõmâž lij tä'st ouddnempooddâst täujja mue'ddi šõddmõõžes mãâibeä'lnn âârri mãänpõõ'ji ääi'j.

Vuõssmõõžs mãänpõõ'ji poodd siõmâž saagat jie'llemtuaimmjumšeez õhtteei taarbid, koid vuõrâsoummu va'sttee. Lij vääžnai, što siõmâž vuäžž tobddi tõ'st, što suu vue'ddem- da poorrâmpoo'ddes käunn'je, suu čâu'jjkõõ'vid vuâmmšõõđât räauhtee'l dno. Ko tak vuâđđtaarb miõllpuârne, siõmâž vuäžž tobdlmid tõ'st, što suu saagges fi'ttjet da što saaggi õõlmtõõttmõš kannat.

Äiggsa vuârvaikktemtoobdâlm liä vääžnai juõ'kk ouddnem vue'ssvuu'din. Äiggsast

vuârvaikkõtõõžžâst harjtõõlât še tõid vuâđđvaalmâšvuõđid, koid taarbšet mârŋlubust, ko kommunikâ'stted pâi või määngnallšmin nää'lin nuu'bbivui'm. Vuârvaikkõtõõžs vuâđde'lemeent ns. kontaakt, pooddâstâärmõõžž da vuârtõõllmõõžž taarbšet juõ'kk kommunikâ'stemvue'jjin čõõđ jie'llem.

Siõmâž lij jiijjâs persoon'nallšemvuõ'ttes aalgâst ää'ljee'l. Son lij jee'res oummid ođđ tobdsaalâšvuõtt, koozz tobdstõõttmõš veekk jiijjâs ääi'j. Kook-ne puârraz sârnna, što jiä tõn jeä'nab smiõtt, mã'htt siõmin tuaimmje – ää'sš ouddne mã'te jiijjâsnalla. Kuä'ss-ne gõs õhttsaž suõm siõmin taarbâš oocçad kuu'kkab ääi'j. Onnstam vuârvaikktempoodd nââne vuârvaikkõtõõžs, tuejee kuhtuid miõllpuârõõžs da sme'llkâ'tte oudarra.

VUÕRÂSOUMMU VUEI'TTE TUÄRJJEED SIÕME OODÂS MÕÖNNMÕÕŽŽ:

- äâree'l õõutsââ'jestâârrâm- da häiddâmvue'jjin räâuhsânji mie'ldd
- čirŋmõõvee'l siõmže
- ta'rkkstõõlee'l siõme alttõõzzid (reâkkmõš, toodvaž jiõnummuš, likstummuš)
- va'stee'l siõmže (mainstummuš, ä'skk, njaukkmõš, kicstõk- kontaakt ooccmõš, hoi'ddjummuš)
- räauhtee'l viizzlõs siõme
- sme'llkâ'ttee'l jiännai jiijjines maašši siõme vuârvaikkõtõ'sse

Jõs mii-ne siõme šõddâmouddnummšest le'be vuârvaikkõtõõžžâst tu'mmjâätt, saggstõõl ää'sšest vuä'pstempäi'kest.

Siõmâž taarbaš põõššinalla da vââ'lljest tobdlmid tõi'st, što suu tuâimmjumšnin da jiõnummšnin liâ miârktõõzz vue'jj oudnummša.

Kartt: Annakaisa Ojanen

Kartt: Kirsi-Marja Savola

Aacin õõlmtõõzzin teâdlaid saaggid

Siõmže šâdd šõddmõõžžâst vuõssmõõzzi mäânpoõ'ji mârŋa odd räauhtõõvvâd da tuâddâd tõõzz, što suu vuâđđtaarbid va'stteet. Târ mârŋa älgg aktiivlaž vuârvaikkemsilttõõzzi, toobdsilttõõzzi da kommunikâ'sttem nââneei silttõõzzi oudnempodd. Ouddmeârkkân siõme likkmõõžžin, kicstõõggin da jiijjâsnalla jaštõõttmõõžžin tuejeem saagg jiâ teânab õhttân pâi suu taarbid, pâi siõmâž älgg čuâ'jted jiijjâsnalla õõlmtemnââ'lin še tõi'st, mä'htt son kioččlâstt älggmaai'lm.

Argg siõmin šâdd õhttsai tuejjumšni mie'tt: vaajtet njuõžžik, teävõõđât da jââu'set, poorât, vaalmštõõđât vue'đded le'be pâi âareed õõutsââ'jest. Tuâimmjummuž vuâkkõsmeâldlažvuõtt vie'kkad siõme âblkâ'stted peei'v jââttmõõžž da ouddu'tmmjed puõ'tti šõddmõõžžid. Ko siõme saaggid va'stteet, son tâbdd âârmõõžžes staann'jen da vuâžž kioččlâsttmõõžžid jiijjâs vaikkemvuei'tlvažvuõđin. Ko siõmâž tâbdd âârmõõžžes õhttni'žžen le'be neâlgli'žžen, son älgg možât kiižžeed. Jeâ'nn le'be e'čč kõõll kiižžeed da *tu'lkkad* tõi

miârkkšõõvvâm oudmeârkkân tõi, što siõmâž haa'lad âskka le'be son lij porstõõvvâm. Jeâ'nn le'be e'čč mainast siõmže da mäân târ ârra, vâldd âskka da njâukk. Jõs siõmâž räauhtâäv, puârraz tu'lkkuumuš tõi'st, što siõmâž haa'lii âskka, leâi tuõde'ld vuõigâs. Jõs siõmâž juâtkk kiižžeed, jeâ'nn le'be e'čč õudd mie'lk. Jõs siõmâž

**Siõmâž lij tõi'st
oudnempoddâst
kõskkmeä'rin 3-12
mäân pâi âkksi'žžen.**

! **Ķiõl ouudâs mõõnmõ'sše lij vääžnai, što puärraz mainste'če siõmžes jiijjâs jie'nnĳiõl.**

räauhtääv mie'lĳ vääžžen, puärraz tu'lĳkummuš tõ'st, što siõmâž leäi porstõõvvâm, leäi vuõigâs. Ko puärraz tu'lĳķee siõme ĳiižžem vuä'ppstem-meâlddsânji, tõ'st šâdd toolkvâs *miärkk* ââ'sĳ le'be porrmõõžž raukkmõ'sše.

Ju'n mue'dd määnpââi äĳks'ižžen siõmâž älgg ââ'nned jiõ'nes vuârvaikkõõžžâst pâi määngpeällsi'žžen. Reäkkmõõžž da porrmõ'sše õhttee'ji reävtâ'sttmõõžž, cuäkkummuši da njiõĳknâ'sttõõllmõõžž pa'lde puätt miõllpuârõs-jiõnnâž, pâgstem da lää'desmiõllsaž lirikuttõõllmõõžž. Jiõn pohttmõš mõttai še pâi võl täävtõõzzli'žžen. Siõmâž õõlmtâätt jiijjâs vuârvaikktemvue'jjin da siõrin määngpeällsânji jiõnee'l, ĳiâree'l da šnuâree'l. Vaard liikkõõžž da ruõidi sâ'tĳkummuž tuärjje jiõnnsid. Siõmmnai siõmmnai siõme jiõnâs mõttai jiõn ruõbddjiijjâsnallše'mvuõõ ĳiõõõlõõdmõõžžâst jokeltummušen. Jokeltummuž poodd siõmâž põhtt rytmmisid, määnggätävvsaid jiõnneemrääidid. Hâ't i jiõnneemrääid liä miärkâltem, tõk ä'lĳĳe mu'stteeed siõmmnai siõmmnai pâi võl jeänab pirrõõžž mainstummuž.

Siõmâž taarbaš põõšsinalla da vää'ljest tobdlmid tõ'st, što suu tuejjummušin da jiõnnsin lij miärktõs vue'jj ouddnummuša. Ko puärraz tu'lĳķee tuejjummuž vuä'ppstem-meâlddsânji seämmanalla, snäätnas tuejjummuš älgg vääžžad õhttsânji juõkkum miärkkõõžž. Tuejjummušest šâdd toolkvâs *miärkk* äšša. Õhttsain pooddin näkam miärk ä'lĳĳe šõddâd lââ'zz:

- laaugâst siõmâž *ķe'll da sâ'tĳķad ruõidineež*, ko haa'lad juä'tĳked laaugõõttmõõžž

- poorrâm poodd siõmâž *jäärgläätt* vuei'ves nuu'bb ärra da *šnuârad*, ko ij haa'led teänab poorrâd

- siõmâž *ââ'ldad ĳiõdâs*, ko haa'lad piâssâd äskka

- jõs puärrsin lij nää'llen siõrrâd siõmin kukkuu-siõr njuõžžĳvaajtempooddin, siõmâž *hääĳkaš* ouddtu'mmjeen siõr sõrgg ä'lĳĳem

- jõs kukkuu-siõ'rre õhttan jeä'rab hää'sĳpodd, ko'st siõme hâ't-ba õigldâ'ttet, son ä'lĳĳ vue'rdded tõn-aa õigldâ'ttmõõžž *heervtee'l vaardes da ĳiõõõĳee'l* hoi'ddjee'jes vue'rdee'l

VUÕRÂSOUMMU VUEITTE TUÄRJJEED SIÕME OUDÂS MÕÕNNMÕÕŽŽÂST:

- raajee'l õiõlgas pei'vvryytm, kââ'tt vie'ĳķad siõme ouddtu'mmjed puõ'tti tobddâž šõddmõõžžid
- jä'rjstee'l ĳeukklid, siõrrsaid ĳiõõõlâ'sttmõõžžid aarg šõddmid
- ta'rĳstee'l siõme reaktoion, što ĳeukklõs vue'ĳķ leäi suu miõlâst hää'sĳ
- tõõjee'l tobddsen šõddâm õhttsa hää'sĳes vue'jjid pâi võl oddest
- uu'dee'l sââi siõme õõlmtõõžžid
- vää'ldee'l lokku jeä'rben tõk õõlmtõõžž da miärk, koid siõmâž lij älggam ââ'nned vuä'ppstem-meâlddsânji miärkted snäätnas äâ'sš
- tuâimmjee'l jiijjâs tu'lĳĳkummušes mie'ldd ta'rĳstõõlee'l seämma äâi'j siõme reaktoion, mõõni-a tu'lĳĳkummuš vuõ'iĳĳest
- maazzlâ'stee'l siõme vuârtoõllmõ'sše da siõrrtoõllmõ'sše jiõntõõllmõõžžin da jokeltee'l
- läullee'l, lokkõstee'l da siõree'l siõrid, koid siõmâž vuäitt vuässõõttâd jiijjâs vuârain
- mainstee'l siõmžee arggvue'jjin
- nõõmee'l vuâkka õhtteei tobddmõõžžid, aa'sšid da tuâimmjummušid
- suõ'ppjõõttâd vätkksânji õõutsââ'jest äärrmõ'sše, jõlstõõlee'l da lirikuttõõlee'l, gu tâ'l siõmâž vuäitt mõõnnâd õhtse'žže toobdsâjja vuõrâsoummiin

Jõs mii-ne siõme šõddâmouddnummušest le'be vuârvaikkõõžžâst tu'mmjâätt, saggstõõl äâ'sšest vuä'pstempäâi'ķest.

Õõlmtõõttâmkuânsti noorõõttmõõ

Siõmmnai siõmmnai päärnaž da ââldasoummu â'lğge kommunikâstted pâi võl määngnallšubun. Päärnaž âân õõlmtõõttâmkuânsttân **miõllkiõlâs ns. kicstõõggid, likkmõõžžid, tuejjummuž da jiõntiâddid**. Ââldasoummu â'nne mainstem paaldâst seâmma miõllkiõl kuânstid mâ'te päärnaž.

Päärna jokeltummuž lij siõmmnai siõmmnai pâi võl jee'resnallšem da son älgg raajjâd täävid saa'nin. Päärnaž

vuäitt čuä'jted läämpa da sârnnad "pa" le'be peejj haatt vuäi'vvses da sârnnad "vuel'vv". Mainnsin sõddâm saa'ni ree'ğgesvuõtt nârrai alggân nu'tt samai meälgčet. Nu'tt vittlo sää'n n mättjummuž mângja määngin päärnain puätt "sää'nnpooğtõs" da sannõs šâdd jâ'ttlânji. Seâmma poodd päärnaž älgg še soojited saa'nid da kicčlâätt saa'ni õhtteem ciälkkjen. Päärnai õõlmtõõzzin

tuejjummuš, likkmõõžž, kicstõõgg, jokeltummuš da sää'nnooccmõõžž jâ'tte kuu'kkääi'j paaldi. Tä'st ouddnempooddâst päärnaž fi'ttai mainstummuž jiännai jeänab gu pâst jiõčč raajjâd.

***Päärnaž lij tä'st
ouddnempooddâst
kõskkmeä'rin 1-2 ee'jj
âkksen.***

! Lij vääžnai, što päärnaž vuäitt
õ'Immeed jiijjäs täin kuânstin,
■ kook ju'n tuáimmje puârast.

Hâ't i mainstummšest šádd määngai
vuei'vv-vue'kkes saakkemkuânstt,
mij puk ââ'nnepe čõõđ ee'jj
pärnpooddâst tobddâz miõllkiõl
pukin vuârrvaikkõõzzin. Mainstummu
saaggid tiuddee ouddm. likkmõõžž,
kicstõõgg da vaard likkõõzz.

Mainstummuž äjjnummuš

Täujja päärna kommunikâ'sttemsilttõõzz
ouddne nu'tt jä'ttlânji, što tõiđ ij šõõdd
nu'tt kí'ddjem jeâ'rab vuâmmšõõzz.
Päärna kiõl ouddnem vuäitt kuuitâg

mátmešt lee'd meälgčab, da puârrsin
vuäitt lee'd tobdd, što ouddm. päärna
sää'nnooccmõõžž le'be sää'n äjjne.
Mainstummuž máttjummuž nu'tt
mâ'te mõn-ne máttjummuž ta'htt lij
persoonnalšem. Koin-ne pärnain
sátt lee'd veiddsõs mainstummu
saa'ni sää'nnee'gğesvuõtt samai
vuõssmõs šõddâmpee'v mârŋa,
nu'bb ouddan äjjsuben da älgg
raajjâđ saa'nid eman nuu'bb
šõddâmpee'ves álddneškue'ttem
poodd.

Sää'nla õõlmtõõzz äjjnummuš
vuäitt õhtned pe'ce persoonnalšem'ma
ouddnemta'hte, še ouddmeârkkan
mainstemõõlmtõõzz le'be mainstummuž
fi'ttjem ouddnummuž äjjned le'be veiddsab
ouddnemnalšem'ma vä'žželvuõ'tte.
Päärna pirrõõzz määngkiõllsažvuõtt ij
nu'tt tuõ'jje kiõllheârršõõvvid le'be ooudâs
mõõnnâm äjjnummšid. Leäi-ba kõõččmõš
äjjai ouddnummšest le'be ouddnummuš
äjjnummšest, lij vääžnai, što päärnaž
vuäitt õ'Immeed jiijjäs tõiđ kuânstin, kook
ju'n tuáimmje puârast. Vuõrásoumm
lij šiõgg smiõttâđ, mâ'đ päärnaž kicčal
jiijjäs kuânstines sârnad tarbbsin da
tueivin le'be ouddmeârkkan aa'sšin, koin
son âân le'be ij âân. Ko vuõrásoummu
fi'ttje päärna tää'rkes saaggid da va'stee
tõiđ, päärna motivaatio õ'Immeed jiijjäs
seill. Ko päärnaž vuäžž tobdlmid tõi'st,
što ââldasoummu fi'ttje suu liikkmõõžžid,
kicstõõggid da jiõnnsid, son motivâstt
õõlmtõõttâđ jiijjäs päi võl tääu'jbin vue'jjin.
Puârraz peä'lest mainste pärnže takai
ma'lle da â'nne mainstummuž paaldâst
miõllkiõl saaggid. Nää'it tuáimmjeen
sij ou'dde pärnže maal tõi'st, mä'htt
nu'tt mainstummuž di miõllkiõl vuäitt
ââ'nned õõlmtõõzzâst. Ko päärnaž kool
mainstummuž da tõiđ jiõnsuõmid di vuäinn
mainstumma õhtteei kicstõõggid da
liikkmõõžžid, su'st lij še hiâlpab fi'ttjed
puârrsi saaggid.

! Mainstummuž ko'rvveei kuånsti åånmmõš aarg vuårvaikktemvue'jjin hooddååv pårna fi'ttjem- da õõlmtemsilttõõzzi ouddnummuž. Kaarti le'be seåvvlõõzzi åånmmõš ij meålgad mainstummuž ouddnem.

Kartt: Kirsi-Marja Savola

Likkmõõžžin seåvvlõõzzid, čuå'jtummsin kaartid

Jõs pårnaž åjjan samai kuu'kk miõllkiõllpooddåst, kicstõõggid, liikkmõõžžid da tuejjummuž vuei'tet åå'nned kommunikå'sttem poodd teå'ddee'l. Õhttsånji suåppum liikkmõõžžid kannat va'lljed seåvvlõõzzid, koid harjtõõlåt pårnain seåmma ma'le gu jee'res še liikkmõõžžid (ouddmeårkkån sie'vmmõõžž) le'be saa'nid. Seåvvlõõssån va'lljeet pårna a'rõge õhtteei saa'nid. Tåk ou'dde pårnže kuånst jijjås aa'sši mainstummså. Seåvvlõõzzid vuåitt ooccåd internee'ttest ouddmeårkkån Papunet-seiddõõžžåst (www.papunet.net/yleis/kuvat/yokalu). Tuårjõõzz seåvvlõõzzi åånmmõ'sše kannat raukkåd

sårnnamterapeutåst.

Seåvvlõõzzi åånmmõš ij meålgad pårna mainstem ouddnummuž, pài tuårjjad tõn da oudd õõdnallsem nåå'l šõddåd fi'ttjummsen ou'ddel gu saa'ni åånmmõš lij pårnže vuei'tlva. Nååi't pårna ij taarbåš toskksõõvvåd tõõzz, što su'st ij leåkku kuånstt sårnnad åå'sšes.

Kook-ne pårna ålšme kaartin jeånab gu liikkmõõžžin le'be seåvvlõõzzin. Nåkam pårnaž lij možåt muđoi še õ'Immååm jijjås čuå'jtee'l aa'sšid pirrõõžžåst le'be tu'tkkee'l karttkee'rj le'be snimldõka'lbum kaartid. Vuõråsoomaž vuåitt u'vdded maal čuå'jtee'l kaartid mainstem paaldåst. Nååi't pårnaž måttoi mainsted aa'sšid

kaarti veåkka. Vaalmåš kaartid vuåitt printteed ouddmeårkkån internee'ttest, čuåppåd lõõstin da pirsted jiočč. Kaart vuei'tet noorråd jijjås ma'ppe, koid åå'net vuårvaikktemvue'jjin. Teåd kaarti åånmmõõžžåst kommunikå'stmmõõžžåst di še tuårjõõzz kaarti åånmmõ'sše kannat raukkåd sårnnamterapeutåst. Tåi-aa mainstummsi ko'rvvee'ji kuånsti åånmmõš aarg vuårvaikktemvue'jjin hooddååv pårna fi'ttjem- da õõlmtemsilttõõzzi ouddnummuž. Seåmma ååi'j ainsmåå'ttet vuei'tlva tuåimjeei kommunikå'sttem maal åårmeståårmõš, jõs pårnaž åjjan tå'st ouddnempooddåst määinest le'be nuu'bbest samai kuu'kk.

VUORÄSOUMMU VUEI'TTE TUÄRJJEED PÄÄRNA OUDÄS MÖÖNNMÖÖŽŽ:

- mainstee'l päärnže päi jiiijäs jie'nnkiöl
- äinnâ'sttmööžžee'l päärna da vuâmme'e'l päärna kicstöögg, liikkmööžž, tuejjummuž, jiönnâz, sää'nnooccmööžž da sää'n
- tu'lkkée'l päärna öölmööžžid da va'stee'l töid
- ta'rkkée'l päärna reaktioin, sättji-a tu'lkkēemehdtös vuöi'ggest
- jeu'žžee'l päärna öölmööžžid
- tiuddee'l päärna öölmööžžid mainstee'l (ouddmeärkkân "ka" ► "nu'tt, to'ben lij kaas" le'be päärna čuä'jteen jue'lğg'suörmeez teävööttäm poodd ► "naa, piiijáp sookk juälğga")
- ää'nee'l huöl tö'st, što päärnaž fi'ttai öölmööžžid tiuddeem vue'jj ree'ggestem diött ij-ka öölmööžžid korjje'e'jen
- uu'dee'l päärnže u'cc tuäjid, kook tuärjje mainstem fi'ttjummuž da sää'nree'ggestvuöđ ouddnummuž (ouddmeärkkân älggpihttsi jä'hssem mäñña: "Uu'd haatt" "Čuä'jet, ko'st lij kaammii" "Piiij ollsookk juälğga")
- mainstee'l päärnže vuänkös, čiołgg ciälkkjin da jee'resnällšmin jiönsuömin
- siöree'l päärnain u'cc juönnsaid siörid (vuöräsoumaž poorat päärna le'be päärnaž vuöräsoummu siörsânji pösttmin, uu'det siörsânji porrmööžž še kuuhli'žže)
- ää'nee'l huöl tö'st, što öhttsaž poodd liä siörrsai päärna taautâst ouddnee'i, što vuärvaikkööžžid rämm seill öđ silttööžžid mätt'tööđeen
- naaudšee'l ööutsâä'jest äärmööžžâst, jölstöölee'l päärnain

Jös mii-ne päärna šöddâ mouddnummšest da vuärvaikkööžžâst tu'mmjäätt, saggstööl ää'ššest vuä'pstempäi'kest.

JÖS PÄÄRNA MAINSTUMMUŽ ŠÖDDMÖŠ LIJ ÄJJNAM, OUDDNUMMUŽ VUÄITT LÄÄ'SSEN TUÄRJJEED:

- ää'neel päärnže jiiijäsnällšee'm vuärvaikktemnääl jiiijäs mainstem paaldâst
- maazzlä'stee'l päärna vuärtööllämsiörid jiönummšid
- jeu'žžee'l päärna jiönummšid da sää'nnooccmööžžid
- vää'idee'l kaart, liikkmööžž da seävvlööžž maistem pa'ldde
- tuärjjee'l päärna liikkmööžž, seävvlööžžid le'be kaarti äänmööžžâst
- lää'zztee'l seävvlööžžid le'be kaarti meä'r siömmnai siömmnai
- ää'nee'l seävvlööžžid da kaartid di jiönummšid, sää'nnooccmööžžid da saa'nid paaldi
- säärnee'l jiö'nne päärna liikkmööžžid, seävvlööžžid, kaartin le'be sää'nnooccmööžžid tuejjeem öölmööžžid

Saggstööl mainstem ouddnummša öhttee'jin aa'ššin vuä'pstempäi'kest da raauk vuöłttös särnamterapeu'tte. Särnamterapii täävtössân lij ouddâl cöggâd, tu'tkkee'd da törgsmâ'tted mainstummuž da kiöl vaiggâdvuöđid di töid öhttee'i vuärvaikkööžžid vä'žželvuöđid.

! Lij vääžnai, što puärraz čuä'jte päärnže jiijjäs mainnâz paaldâst maal tō'st, mä'htt mainstummuž ko'rvveei kuânstid âä'net õõlmtõõzzin

Kaart: Barbro Wickström

Õlmmtõõzzi õhttummuš ciälkkjen

Siõrrmõš lij päärna nää'll mäittjed ođđ aa'ššid. Päärnaž naudadš tōst, što puärraz seä'rre suin ouddmeärkkân vuärtõõllämsiõrid le'be juõnnlaid siõrid. Siõr tuärjee päärna kiõl da jorddmõõžž ouddnummuž. Vuõrâsoوماž vuäitt pu'htted siõ'rre ođđ elemee'nttid, leä'sa siõrâst kannat vuämmšed da vä'ldded lokku teäđast päärna puk u'ccnallšem še alltõõzz.

Päärnaž fi'ttai mainstummuž jännai jeä'nab gu silttad jiočč tuejjeed. Päärna tuejjeem saa'ni ree'ğgesvuõtt narrai jã'ttlânji, kuuitâg persoonnalšem vaajjtõõllmõš lij võl jõnn. Kook-ne päärna liä saa'ni tuejje'ejen alggmää'tkest, nuu'bb ä'ne peä'lest aktiivlânji mängg čue'd sää'nned.

Kõskkmeä'rin 2-ekksaž päärnaž tuejjad nu'tt 200 sää'nned da sää'nree'ğgesvuõtt narrai jã'ttlânji. Päärna tuejjeem sää'n jionnummuž lij võl teeivte'm. Ouddmeärkkân säärneen "päll" päärnaž vuäitt ju'rdded skäll le'be käll. Päärnaž õhttad saa'nid ciälkkjen, kook liä võl vuänkõs da te'lgrammšlaajjsa da son särrn päi vääžn'jummsid saa'nid.

Jõs päärna mainstemõõlmtõs ouddan äjj'jänji, son sätt ä'lğged tuejjeed ciälkkjid likkmõõžžin

**Päärnaž lij tä'st
ouddnempooddâst
kõskkmeä'rin 2 – 2 ½
-ee'ij äkksen.**

le'be õhttee'l likkmõõžžid da sää'nnooccmõõžžid. Päärnaž ouddmeärkkân maainast räai joo'tti pojjsesst "tsu tsu too" da tuejjad seämma äiggsânji kiõdin pojjaz liikkmõõžžid vuämmšeei leeuitem. Le'be son čuä'jat suõrmin škaapp, cuäkkad njää'lmes da särrn "uu'd" raaukee'l hää'rč škaappâst. Nää'it päärnaž saaggad seämma ää'ij fi'ttjem ciälkkjin raajjâm kuânst. Päärnast lij vääžnai vuäžžad kiõččlästtmõõžžid tō'st, što suu saagg liä ärvvsa, kommunikâ'stem kannat da što suu fi'ttjed.

Jõs päärna lij vaiggâd fi'ttjed mainstummuž le'be õ'lmeed jiijjäs ju'n ääri kuânstin, kiõl ouddnem

Kartt: Kirsi-Marja Savola

vuäitt tuärjjeed oudâs ää'nee'l teä'dduum miöllkiöl paaldâst še seävvlöözzid le'be kommunikâ'sttemkaartid. Päärnast vuäitt šöddâd čea'pp kommunikô'stti, hä't i mainstummuš ij soojči. Päärnaž vuäitt ouddmeärkkân mainsted aa'sšin tuejje'e'l ciälkkjid čuä'jtee'l kaartid le'be seävvlöözzid ää'nee'l.

Što päärnaž vuäitt mõõnnâd oudâs kommunikâ'sttem čea'ppvuõdin, lij vääžnai, što puärraz čuäl'je su'nne jiiijâs mainstem paaldâst maal tō'st, mä'htt mainstummuš ko'rvveei kuänstid ää'net öölmtoõzzâst. Ko puärraz ä'nne mainstem paaldâst seävvlöözzid le'be kaartid, päärnast lij še hiälpab fi'ttjed puärssi saaggid. Lij vääžnai, što puärraz mainste järnsid päärnain tuejjumšin äarrai oummid, mä'htt tak vuei'te kommunikâ'stted päärnain su'nne pue'rmös nää'lin.

VUÖRÂSOUMMU VUEI'TTE TUÄRJJEED PÄÄRNA OUUDÂS MÕÖNNMÕÖZZÄST:

- siõree'l päärnain vuärtööllâmsiõrid da juõnnsaid ju'rddemiõrid
- kiõččee'l päärnain õõutsââ'jest karttkii'rjid da saaggstöõlee'l suin kee'rij kaartin
- mainstee'l päärnže čiolgas, ree'gges kiöl jiiijâs jie'nnkiõlines
- vuâmmšee'l päärna öölmtoõzzid da va'sttee'l töid
- äjšmä'ttee'l päärna öölmto'sse: vääžnmös i'lla töt, mä'htt son särnn päi töt mii ä'sš su'st lij
- tu'lkkēel päärna öölmtoõzz kiöll'lânji mängpeällsab ää'blkest, ouddm. "Mõõnn ääugas sueibba" ► "Naa, sõrgg mõõnnâp ääugas sueibbad jõnn sueibest"
- jölstöõlee'l, vuärtööggee'l, rämmšee'l kommunikâ'sttem onnstumšest

JÕS PÄÄRNA MAINSTUMMUŠ OUDDNUMMUŠ LIJ ÄJJNAM, OUUDÂS MÕÖNNMÕÖZZ VUÄITT LÄÄ'SSEN TUÄRJJEED:

- vuâmmšee'l päärna miöllkiõlin da ouddmeärkkân seävvlöözzin le'be kaartin tuejjeem öölmtoõzz
- maalltee'l päärnže miöllkiöl da mainstem ko'rvveei kuänst äänmõöžž vää'idee'l tak kuänst jiočč äänmõ'sše jiiijâs mainstummuš paaldâst
- mainstee'l päärna öölmtoõzz jio'nne; ouddmeärkkân päärna sie'vveen KAASS – PEITT vuörâsooumaž tuätt: "Ai, mõõni-a kaass peittsâjja? Oho!"
- ta'rkkee'l puõdi-a saakk vuõ'i'ggest fi'ttjumšen
- va'sttee'l päärna saaggid
- mainstee'l päärna jee'res ääldasoummid nää'lin, kook vie'kkte kommunikâ'stted päärnain

Raauk vuä'pstempääi'kest vuölltõs särnnamterapeu'tte, jõs särnnamterapiikontakt ij vöi leäkku.

... teev päärna huäptaa.

... õudd sääi päärna vuârrvaikktematltõõzzid.

... vuâmmâš päärna alltõõzzid da va'stted tõid.

Päärnaž mâänn oudâs persoonnalšem'ma ta'htte

Päärnaž mâänn oudâs da mättai jiijjâs persoonnalšem'ma ta'httes. Ooudâs mõõnnmõš lij juä'tkkem, ko'st ouddnempoodd seu'rje nu'bb nuu'bbeež juõ'kk päärnže jiijjâsnallšmin nää'lin. Kue'htt- le'be määngkiõllsa päärna kiõll ouddan kuuitäg

seämmanalla mâ'te õõutkiõl mainsteei päärnast. Päärnaž mättai ođđ aa'sšid vuârrvaikktõõzzâst ââldasoummivui'm. Puärraz nâânee päärna ouddnem ta'rjee'l su'nne suäppi meä'rin tuärjjõõz da ouddnemva'žžtõõzzid.

Puärraz teä'tte täujja teäđkani,

mâkmin vuârrvaikktempoo'ddin päärnaž äü'kkai. Jõs päärna ouddnem ij sooj kõskmeärssa ouddnemtaaut mie'ldd, puärraz sä'tte haa'leed ravjummuž tõõz, što sij tue'jee vuõigg aa'sšid suäppi äigga. Vie'kkid da vuä'ppsid kannat occâd vuä'pstempääi'kest kiõl

! Päärna motivõõ'sti aa'sši vä'lddmõš
tuejummuz vue'lõgõemsââ'jjen lij
■ oudâs mõõnnâm nâânee.

.... âânn nâkam õõlmtõõttâmnââ'll, koon päärnaž fi'ttai.

.... vuâmmâš, fi'ttje-a son da päärnaž nuu'bbee.

ouddnummša harjjnam ämmatnee'kkest
(ouddmeârkkân sârnnamterapeeutâst
le'be psykolooggâst).

Jõs päärnaž lij älsâmam koozz-ne
ouddnempo'dde õhttee'jest tuejummšest
kõskmeârnsaid ââ'kkmeârroõzzid
kuu'kkab ääi', suin kannat tuejjeed
tõn ouddnempo'dde õhtteei ää'sšid.

Päärna motivõõ'sti ää'sši vä'lddmõš
tuejummuz vue'lõgõemsââ'jjen lij
ouddnummuz nâânee. Päärnaž sâtt
ouddmeârkkân haa'leed tõõjjâd snâätнас
vuârvaikktemsior pâi võl odðest, jõs mõn-
ne siõ'rre õhtteei ää'sš le'be siltoõzz
kiõtt'tõõllmõš lij võl kõõsk. Päärnaž vuâitt
še haa'leed mä'cced pâi võl odðest

ääi'jab harjtõllum ää'sšid, hâ't i son
mâtt'tâatt še seâmmaiggsânji ju'n
odð siltoõzzid. Ko puârraz vuâmmše
vuârvaikktemvue'jjin täâ'rksânji
päärnes da suu miõl kie'ssem vuu'did,
sij vuei'tte kaunnâd aa'sšid, kook liâ
samai vuõigâs jijjâs päärna ouddnem
mäâineld.

Vue'ppes lij printteemnulla addrözzâst: www.papunet.net/esitteet

Lää'ssteäd:

Teäd kiöl ouddnummšest

Alijoki, E. (1998). Pesästä pieni ponnistaa, lasten varhaisten vuorovaikutustaitojen tukeminen. Rauma: Kirjayhtymä Oy.

Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T., Ketonen, R. (toim.) (2003). Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.

www.nettineuvo.fi (lapset – lapsi ikäkausittain)

www.papunet.net/tietoa

TE'KSTT: Kaisa Martikainen

Siörrämviinj

Huovi, H., Perkiö, S., Louhi, K. (2007). Vauvan vaaka. Loruja ja leikkejä vauvaperheille. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Huovi, H., Perkiö, S. (2006). Vauvan vaaka. CD-kirja. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

<http://w3.kirkkonummi.fi/kirjasto/lorut/index.htm>

www.mll.fi/vanhempainnetti/leikkinurkka

Seävvlöözzid da kaartid öhtteei materiaal

www.papunet.net/kuvakommunikointi

www.papunet.net/kuvatyökalu

www.papunet.net/viittomakommunikointi

tikoteekki

Tietotekniikka- ja
kommunikaatiokeskus
Viljatie 4 B, 00700 Helsinki
puh: (09) 34 809 370
tikoteekki@kvl.fi
www.tikoteekki.fi

